

**ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
КНИГОВИДАВНИЧОЇ СИСТЕМИ
НА ОСНОВІ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА**

У нашій країні за роки Радянської влади створена високорозвинена книговидавнича система. Про це свідчать такі цифри: щорічно в СРСР видається більше 85 тис. назв книг і брошур загальним тиражем понад 1,9 млрд. прим., більше 8 тис. газет разовим тиражем 173 млн. прим., більше 5260 журналів та інших періодичних видань журнального типу.

Однак у розвитку книговидавничої системи є і протиріччя. Якщо брати до уваги кінцеві результати її функціонування, то вони виражаються у неповному задоволенні потреб населення у друкованій продукції, особливо книжкової; в недостатній оперативності друкованої інформації, великих витратах на її відтворення та недостатньо високій якості поліграфічного виконання. Отже, необхідно збільшити випуск друкованої продукції, підвищити оперативність її виготовлення та розповсюдження, поліпшити якість поліграфічного виконання, дотримуючись якнайсуворішого режиму економії всіх видів ресурсів у процесі виробництва і реалізації. В «Основних напрямках економічного і соціального розвитку СРСР на 1981—1985 роки і на період до 1990 року» вказано: «Розвивати видавничу справу. Повніше задовольняти потреби в друкованій продукції, особливо у виданнях дитячої та художньої літератури, підвищувати якість поліграфічного виконання їх» [1, с. 216]. У цих словах сформульована економічна мета діяльності видавництва, поліграфічних підприємств, а також всіх книготорговельних організацій.

Основною технічною метою, що впливає на розвиток книговидавничої системи, є досягнення визначеного рівня розвитку суміжних відносно видавничо-поліграфічного комплексу галузей, і перш за все лісової, целюлозно-паперової та машинобудівної.

Розглянемо конкретно ці технічні цілі.

В «Основних напрямках економічного і соціального розвитку СРСР на 1981—1985 роки і на період до 1990 року» технічна мета лісового і целюлозно-паперового комплексу сформульована так: «Збільшити випуск... паперу на 20—25 процентів. Створити й освоїти нові технологічні процеси і матеріали, які забезпечуть розширення асортименту і значне поліпшення якості паперу для друку... Максимально утилізувати макулатуру» [1, с. 190].

Аналіз показує, що найближчим часом кількість і асортимент паперу буде основним фактором, який стримуватиме розвиток книговидавничої системи. Саме тому раціональне використання паперу, його економія — це першочергове завдання. Практика свідчить, що значна кількість паперу втрачається під час транспортування від паперового комбінату до поліграфічного підприємства, при зберіганні та виробничому використанні. Назріла необхідність розробити цільову комплексну науково-технічну програму «Папір», завдання якої — вирішення проблеми, пов'язаної з виробництвом, транспортуванням, зберіганням і використанням паперу.

Поліграфічне машинобудування — друга суміжна галузь, яка має важливе значення для розвитку видавничо-поліграфічного комплексу. Для підвищення ефективності видавничо-поліграфічної діяльності слід раціонально розширювати номенклатуру поліграфічних машин і устаткування, підвищувати її якість, надійність і довговічність, упорядковуючи разом з цим ціни. Тепер ціни на нове поліграфічне устаткування завищені, їх часто встановлюють без відповідності до динаміки показників їх техніко-економічної характеристики, що помітно підвищує витрати, пов'язані з експлуатацією устаткування, знижує рентабельність поліграфічної продукції, вимагає додаткових капітальних вкладень.

Неабияке значення для досягнення економічної мети функціонування книговидавничої системи та підвищення її ефективності має дальший розвиток хімічної, текстильної та інших галузей промисловості, продукція яких використовується при виготовленні друкованої продукції.

Під ефективністю функціонування книговидавничої системи — видавничо-поліграфічного комплексу — розуміють таке співвідношення між результатами і суспільними витратами на одержання і розповсюдження друкованої інформації, яке визначає її здатність задовольняти потреби суспільства, орієнтуючись на кінцеву мету. Оцінка здатності друкованої інформації задовольняти конкретні суспільні потреби здійснюється читачем.

Методологічною основою підвищення ефективності видавничо-поліграфічного комплексу повинен стати системний, комплексний підхід, що враховує всі його елементи (авторське середовище, видавничий орган, поліграфічні підприємства, книготорговельні організації і читачьке середовище) як єдине ціле — соціально-економічну систему. Сукупність цих підсистем (елементів) об'єднана суспільною програмою і єдиною метою розвитку.

Розглядаючи видавничо-поліграфічну діяльність як соціально-економічну систему, видавничо-поліграфічний комплекс, мета функціонування якого — задоволення потреб в друкованій інформації, треба мати на увазі, що вихідним моментом його ефективності є створення авторським середовищем оригінальної, цінної і суспільно необхідної друкованої інформації. Створення такої інформації — передумова ефективного функціонування окремих елементів і видавничо-поліграфічного комплексу в цілому. І, навпаки, створення авторським середовищем неактуальної інформації, на-

віть при ефективній роботі наступних елементів комплексу, не може забезпечити ефективного кінцевого результату.

Часто ще при загальній нестачі друкованої продукції, особливо книжкової, ряд видань залежується на базах книготоргів, у книжкових магазинах і бібліотеках. Суспільство, витративши значні кошти, створивши тисячі томів, нерідко художньо оформлених і відтворених на високому рівні, не може використати продукту своєї праці. Все це зумовлено вадами тематичного планування та тиражування видань. Отже, необхідно постійно вдосконалювати тематичне планування і тиражування шляхом широкого обговорення тематичних планів видавництва, підвищення гласності видавничого процесу.

Ефективність видавничо-поліграфічної діяльності у кінцевому результаті визначається споживанням друкованої продукції. Мова йде про читання друкованої інформації, про те, як часто звертаються до книг, а не просто про їх придбання. Слід відзначити, що у нас в країні робиться багато для вирішення цього питання. У пропаганді літератури першочергова роль належить державним і громадським бібліотекам. Громадську цінність становлять і особисті бібліотеки. Проте в особистому книгозбиранні не можна не помітити протиріччя, яке виявляється між придбанням і споживанням книг. В особистих бібліотеках за даними соціологічних досліджень зосереджено до 40 млрд. прим., що в декілька разів перевищує державні та громадські бібліотеки. Звертання до книг особистих бібліотек набагато нижче, ніж до державних і громадських. Крім того, книгозбирання часом носить форму грошового вкладу. Тому вироблення продуманої системи заходів, спрямованих на збереження за книгою духовно-пізнавальних цінностей, — завдання загальнодержавного значення.

Ми розглянули загальні методичні аспекти управління ефективністю функціонування видавничо-поліграфічного комплексу на сучасному етапі його розвитку. Використовуючи такий системний, комплексний підхід, важливо науково обґрунтувати шляхи підвищення ефективності кожного елемента окремо. В сукупності елементів видавничо-поліграфічного комплексу важливе місце займає поліграфія, яка характеризується великою складністю і багатоопераційністю процесів, що виконуються, а також різноманітними внутрішніми зв'язками.

Основа вирішення проблеми підвищення ефективності поліграфічного виробництва на сучасному етапі — завершення переходу на переважно інтенсивний шлях розвитку, який передбачає заміну діючих засобів праці технічно більш досконалішими, краще використання виробничих фондів, вдосконалення організації праці та виробництва, а також управління виробничими процесами.

Велике значення для підвищення ефективності поліграфічного виробництва на основі його інтенсифікації має розробка комплексної програми науково-технічного прогресу (КПНТП) галузі на 20 років. На жаль, при формуванні газузових планів питанням науково-технічного прогресу приділяється недостатня увага. У видавничо-поліграфічному комплексі планування технічної бази і під-

вищення її ефективності є найбільш відсталим у всій системі планування. Останнім часом у поліграфії здійснено ряд заходів щодо вдосконалення механізму управління науково-технічним прогресом, проте в цілому вони виявились малоефективними.

Основний недолік планування науково-технічного прогресу і підвищення ефективності виробничого апарату в поліграфії — це відсутність комплексності. У галузі немає чіткої системи планування технічного розвитку в ланцюгу «промислові та виробничі об'єднання — підприємства — цехи». Розірвані також ланки системи «наука — техніка — виробництво — споживання». Таким чином, необхідно вдосконалювати планування технічного розвитку галузі як по «вертикалі», так і по «горизонталі».

В основу формування КПНТП слід взяти модель, тобто сукупність логічних елементів, пов'язаних з розробкою програми. Оскільки розробка КПНТП ґрунтується на фактичному стані та рівні науково-технічної бази, модель — схема її розробки — починається з визначення техніко-економічного рівня виробництва. Одержану інформацію слід покласти в основу наступних процесів: «науково-дослідна робота», «формування КПНТП по напрямках». Замість моделі-схеми процес «фактична соціально-економічна ефективність КПНТП». Дані цього процесу — цінна інформація для дальшого вдосконалення технічної бази галузі, а отже, розробки перспективних планів економічного та соціального розвитку на наступний період.

Важливою складовою частиною КПНТП у галузі повинна стати цільова комплексна науково-технічна програма скорочення ручної праці, оскільки механізація ручної праці — це не тільки вивільнення робітників і підвищення її змісту, але й значна економія суспільної праці, зокрема матеріальних ресурсів.

Ефективність виробництва діючих поліграфічних підприємств значною мірою визначається використанням основних фондів. Поліграфічна промисловість має зараз потужний виробничий потенціал і завдання полягає передусім у раціональному його використанні, в одержанні максимального результату на кожний карбованець вкладених інвестиційних коштів. На жаль, темпи росту продукції у галузі відстають від темпів росту основних виробничих фондів, що призводить до зниження їх фондовіддачі. Якби фондовіддача основних фондів у 1980 р. залишилась на рівні 1970 р., то поліграфічні підприємства Держкомвидаву СРСР випустили б валової продукції більше майже на 51% відносно фактичного випуску 1980 року.

Необхідно привести в дію резерви поліпшення використання устаткування поліграфічних підприємств екстенсивного характеру і по продуктивності праці. В основу процесу слід покласти інформацію про фактичне використання основних фондів і виробничих потужностей.

Слід відзначити, що в галузевій статистиці завищені показники використання основних фондів. Нерідко у звітних даних промислових і виробничих об'єднань (підприємств) коефіцієнт екстенсивного використання устаткування наближається до одиниці

(і перевищує її, чого в принципі не може бути) при змінності роботи 1... 1,25.

Згідно з вказівками до складання звіту про використання виробничого устаткування за формою № Г-4, затверджених Держкомвидавом СРСР 05.02.1975 р. № 693, коефіцієнт екстенсивного використання устаткування визначається як відношення фактично відпрацьованого устаткуванням часу в машиногодинах, зменшеного на технічні і технологічні простой, до часу, що планується. Оскільки фактичні простой з технічних і технологічних причин (особливо простой з технічних причин через неповне виконання обсягу ремонтних робіт) значно нижче нормативних, збільшується чисельник відношення, при цьому режимний фонд не коректується (знаменник відношення) і коефіцієнт екстенсивного використання устаткування перевищує одиницю. Для одержання об'єктивної картини використання устаткування в часі необхідно коректувати режимний фонд часу, а нормативно режимний фонд визначати, виходячи з двозмінної роботи устаткування.

Для підвищення ефективності поліграфічного виробництва на основі інтенсифікації важливо також забезпечити якнайсуворіший режим економії матеріальних і паливно-енергетичних ресурсів. Інтенсифікація виробництва передбачає зменшення витрат сировини, матеріалів, палива, енергії та інших матеріальних витрат на одиницю випущеної продукції, що знаходить конкретний прояв у зниженні матеріаломісткості.

У справі керування процесом матеріаломісткості друкованої продукції важливим інструментом повинен стати функціонально-вартісний аналіз. Він свідчить, що цей метод відповідає вимогам ефективного управління книговидавничою системою.

Суть функціонально-вартісного аналізу полягає в тому, що доцільність витрат (і не тільки матеріальних) на виготовлення виробу розглядається з точки зору функціонального призначення його окремих частин. Основна мета застосування функціонально-вартісного аналізу в книговидавничій діяльності — мінімізація витрат на виготовлення, відтворення та розповсюдження друкованої інформації.

Значення функціонального аналізу полягає ще й в тому, що його широке застосування в галузі дало б змогу сформулювати вимоги до суміжних галузей промисловості.

Підвищення ефективності функціонування поліграфічних підприємств на основі інтенсифікації виробництва, як і всього видавничо-поліграфічного комплексу, неможливе без врахування людського фактору — цього найбільш активного елемента виробничих сил.

У наступному десятиріччі розвиток книговидавничої системи відбуватиметься у складних демографічних умовах. У 1981—1990 роках помітно зменшиться частка молодих кадрів у складі працездатного населення, збільшиться кількість осіб, які досягають пенсійного віку (приблизно в 1,5 рази порівняно з попереднім десятиріччям). В результаті загальний приріст населення працездатного віку скоротиться з 18% у 1971—1980 роках до 3,8% у 1981—

1991 роках [3, с. 18]. З цієї причини активність людського фактора в суспільному виробництві повинна виявлятися не в залученні додаткової робочої сили, а в підвищенні продуктивності праці. Тим більше, що в країні немає значних резервів трудових ресурсів (за даними Всесоюзного перепису населення в 1979 р. 94% осіб працездатного віку працювали в суспільному виробництві або вчилися з відривом від виробництва) [3, с. 18].

Аналіз свідчить, що в галузі при великому дефіциті робочої сили ще є значні втрати робочого часу з організаційно-технічних причин, причому фактичні втрати значно перевищують дані, вказані в галузевій статистиці. 0,30% — а саме така величина простоїв робітників з організаційно-технічних причин в галузевій статистиці за даними 1980 р. — не відображає об'єктивного становища використання робочого часу та втрат, що є тут. За нашими даними, внутрішні втрати на багатьох поліграфічних підприємствах становлять до 15...20% робочого часу.

Необхідно більше уваги приділити і ефективному використанню робочого часу. Аналіз показує, що видимість дефіциту робочої сили виникає головним чином внаслідок порушення трудової дисципліни, істотних недоліків в організації виробництва, праці й управління, підготовки та розподілу кадрів. Слід підвищити також зміст інженерної праці, оскільки нерідко праця цієї категорії працівників не носить творчого інженерного характеру, близько 50% робочого часу інженери виконують функції працівників нижчої кваліфікації.

Ми вважаємо, що роль людського фактора в економіці недооцінюється. Від обговорення питань дефіциту робочої сили треба переходити до поліпшення використання вже діючих трудових ресурсів. Необхідність активізації людського фактора для підвищення ефективності виробництва продиктована не тільки дефіцитом трудових ресурсів, але й економічним розрахунком. Практика показує, що нерідко 1 крб. витрат, вкладених в удосконалення праці та виробництва, приносить більший ефект, ніж кошти, вкладені у нову техніку.

Слова Л. І. Брежнєва про те, що «економіка повинна бути економічною», сказані на XXVI з'їзді КПРС і які стали девізом одинадцятої п'ятирічки, означають, що суспільне виробництво повинно використовувати всі ресурси для досягнення кінцевої економічної мети. Проте для кожного конкретного підприємства на визначеному етапі його розвитку активність факторів ефективності може змінюватися. Таким чином, основне завдання полягає у правильному «діагнозі виробничих хвороб».

Глибокі якісні зміни в економіці книговидавничої системи зумовлюють необхідність вдосконалення механізму господарювання в галузі. Проблеми, які стоять перед книговидавничою системою, висувують нові вимоги до управління і передусім до планування. В основу цього процесу повинен бути покладений програмно-цільовий метод з орієнтацією на кінцеві результати, збільшення ролі натуральних показників і лімітів, науково обгрунтовані норми і нормативи, інженерний підхід до розв'язання господарських

завдань, постійне поліпшення якісних сторін функціонування галузі. Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про поліпшення планування і посилення впливу господарського механізму на підвищення ефективності виробництва і якості роботи» (1979 рік) передбачені зміни в плануванні, що мають принципове значення: «П'ятирічні і річні плани виробничих об'єднань (підприємств) і організацій розробляти на основі економічних та інженерних розрахунків, не допускаючи встановлення планових завдань тільки з динаміки відповідних показників, яка склалась [2, с. 12].

У книговидавничій системі досить повільно переборюється практика «планування від досягнутого», що збільшує незбалансованість економіки. Для усунення цього недоліку необхідно розробити систему галузевих норм і нормативів.

І ще один важливий аспект господарської політики в галузі. Дальший розвиток книговидавництва, усунення суперечностей, що є, врахування особливостей теперішнього етапу, які зумовлюються ростом значення ресурсозберігаючих факторів виробництва, завершення інтенсифікації виробництва диктують необхідність вироблення нового господарського, інженерно-економічного мислення кадрів. Нові історичні умови вимагають перебудови психології управлінських кадрів, суть якої полягає у розумінні нових факторів економічного росту, подолання стереотипу мислення, який склався, — виконувати і перевиконувати план будь-якою ціною, перехід до широкого оперування категоріями збалансованого економічного росту. Тепер, як ніколи раніше, важливо розуміти необхідність розробки збалансованого плану діяльності об'єднання (підприємства) і галузі та його виконання. Підкреслюємо — виконання, а не перевиконання, оскільки будь-яке перевиконання планових завдань збільшує незбалансованість економіки, що свідчить про її недосконалість.

Ми порушили лише деякі, на наш погляд, найбільш важливі аспекти вдосконалення функціонування книговидавничої системи. Можливо, деякі з них мають дискусійний характер, проте їх постановка в галузі цілком виправдана.

Список літератури: 1. Матеріали XXVI з'їзду КПРС. — К.: Політвидав України, 1981. 2. Про поліпшення планування і посилення впливу господарського механізму на підвищення ефективності виробництва і якості роботи. Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 12 липня 1979 року. — К.: Політвидав України, 1979. 3. Экономическая газета, 1980, № 44.

The paper describes such ways of raising the efficiency of book-printing industry as better use of basic funds, materials and software. Improved management methods are essential for greater efficiency.

Стаття надійшла в редколегію 12. 04. 82